

נאמר שבבית המדרש שנקרא על שם אליהו הנביא אמרו כן. גם ראיית אחרי רואי שכל דברי הכתר שבע הם מלה במלה לר' עזריה מן האדומים בספרו מאור עינים בחלק ימי עולם פמיד שנדרס ראשונה במנוסכה שליד. ובלי ספק שאמר הנאון הזה דבר בשם אמרו אלא שברפוס השמיטו המקור מפני חמת המקנאים, ובהיום לא יסתפק כל יודע ספר שתאמר דבי אליהו בנמרא הוא אליהו הנביא, אמנם במה שיש לדון הוא, אם תאמר דבי אליהו היינו סדר אליהו רבה וזוטא שלימדו לרב ענין, או האי לחוד והאי לחוד, ואם הסדר אליהו הנזכר היינו האי שלפנינו או לא, שבענין זה דנו חכמי זמננו כאשר אזכירם להלן, אמנם קודם שאבאר לסתור דברי חכמי זמננו, אערוך מה שנמצא בסדר שלפנינו והוא כפי האמוראים:

מאמר ו' דברי סדר אליהו במימרא דאמוראי.

ר' יוחנן.

סנהדרין (צ"ו ע"א). ויחלק עליהם לילה ונ"ו. אמר ר' יוחנן אותו מלאך שנודמן לו לאברהם לילה שמו שני והלילה אמר הרה נבר, לפנינו פ"ה (צד כ"ח). אמרו אותו מלאך שיצא לסדר את אברהם לילה שמו:

ש"ס. וירדף עד דן, א"ר יוחנן כיון שכא אותו צדיק עד דן תשש כחו ראה בני בניו שעתידין לעבור ע"ז בן שני וישם את האחד בבית אל ואת האחר נתן בדרן וכו', ובמכילתא דמס' עמלק פ"ב, כיוצא בירדף עד דן, עדיין לא באו השבטים וכו' אלא שאמר לו לאברהם אבינו במקום הזה עתידין בניך לעבור ע"ז ותשש כחו מעליו, ובספרי סוף ברכה, ד"א עד דן מלמד שהראוהו ורעו של דן שהוא עובד ע"ז בענין שני ויקימו להם בני דן את הפסל, וע"ז המות' במ"ע במכילתא שם אות כ"ד, ולפנינו פ"ה (צד כ"ח), באותה שעה הראה הקב"ה לאברהם אבינו שני בניו עובדין ע"ז בדרן ותש כחו מעליו שני ויקימו להם ונ"ו, ואם נניח בני בניו ירא כמו שהוא בספרי, ויותר נראה שלא להניח אלא שני בניו היינו דן ואפרים, ולא מיייתי המקרא אלא על הראשון, שזה גרם שהעמידו אחיכ ג"כ את האחר בדרן, ועכ"פ לא הועתקו הדברים מהנמרא, ויגיד עליו רעו שאף אמרו אותו מלאך וכו', היא מסורת קדומה והתלמידים שמעיה מר' יוחנן והביאה לבבל בשמו וכמו שאמרזו הא דתשש כחו בשמו והיא לפנינו במכילתא:

ש"ס (ק"ב ע"ב), א"ר יוחנן מ"מ זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בא"י שני ויקן את ההר ונ"ו, ולפנינו פ"ט (צד מ"ט) מסופר מה שנדרש בזה בין אליהו והחכמים בבי"המר הגדול בירושלים, ושאליהו השיבם כן, ולא יעלה על דעת שום קורא שיש כאל העתק מהנמרא, אולם אם ר' יוחנן מרענו אמר כן או בשם ברייתא, והתלמידים אמרוהו בשמו, זה לא יתברר:

ש"ס (ק"ג ע"ב), א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן קסמא גדולה לנימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שני על דבר אשר לא קרמו ונ"ו, ור' יוחנן דיריה אמר, מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים, ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל, ושגנתה עולה ודון, מרחקת וכו' מעמון ומואב, ומקרבת את הרחוקים מיתרו, דא"ר יוחנן שכבר קראן לו ויאכל לחם זכו בני בניו וישבו בלשכת הניזת וכו', ומעלמת עינים מן הרשעים ממכה (והיא ברייתא לר' נתן קודם לזה), ומשרה שכינה על נביאי הבעל מחבירו של עדו הנביא, דכתיב ויהי הם יושבים אל השולחן ונ"ו, ושגנתה עולה ודון דאמר רב יהודה אמר רב אלמלי הלווהו וינתן ליהוה שתי כבדות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נשרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו, ולפנינו פ"ב (צד ס'), בוא וראה כמה עונשה של פת שהורגת את גדולי ישראל ומשרת שכינה על נביאי השקר, מנין שהורגת את גדולי ישראל, צא למד ממקום נוב ושאלו אחימלך בן אחיטוב שנענשו על דוד עונש גדול, ומנין שהוא משרת שכינה וכו', צא למד מאותו נביא שכא אל מלך ישראל א"ל הקב"ה אל תהנה ממנו ואם נהנית וכו', בא נביא אחד ואמר לו גם אני נביא ונ"ו, אעפ"י שכחש לו שרתה עליו ר"הק שני יהיה המה יושבים ונ"ו: ובמדרש שני שום אדם שיש לו מוח בקרקדו שאמר שבעל המאמר הזה ידע מהנמרא, אלא לא לקחו ולא העתיקו זה מזה, אלא שכבר כימי התנאים דברו בזה הענין, ר"י בן קסמא אמר גדולה לנימה וכו', ותניא ר' נתן אומר מנרב לשילה ג' מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל

מיכה מתערבין זה בזה בקשו מה'ש לרוחפי אמר להן הקב"ה הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים, ובכרייתא שלפנינו אמרה שהורגת את גדולי ישראל ומשרת שכינה על נביאי השקר, ובא ר' יוחנן וכלל כל אלו הני' בכרייתות כחרא, ומסדרי הש"ס ידעו מכ' כרייתות וממה שאמר ר' יוחנן בענין יתרו, ומכרייתא שלפנינו לא ידעו ופירשו דברי ר' יוחנן עפ"י מה שאמר ר' אמר רב בבבלי, והא דמשרת שכינתו וכו' הוה פשוט להו מקראי, אולם מסתברא דברי ר' יוחנן מיוסדים בכרייתא דר' נתן, ובכרייתא דר"י בן קסמא שהוכירה ר' יוחנן, ובכרייתא שלפנינו:

פסחים (פ"ו ע"ב), א"ר יוחנן מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לה' על עמוס, ומנלן דלא קבל לה'ר, דכתיב וישלח אמציה כהן בית אל וגו', אמר חס ושלום אמר אותו צדיק כך, ואם אמר מה אעשה לו, שכינה אמרה לו, ולפנינו פ"ו (צד פ"ח) ובוטא פ"ו (צד קפ"ח) שלא קבל לה'ר, לענין שוכה להשיב את גבול ישראל, א"ל ה"ו לא נתבא אותו הנביא באותה נבואה ואם נתבא לא מנבאנו הוא אלא מן השמים הוא, ואמרו שם בוטא, אמרו עליו על ירבעם בן יואש אדם נוהג כבוד בנביאים היה וכו', ואין השתוות הדרושים כאן אלא בענין לה'ר וכבוד הנביאים, ויראה שזה ענין קרום ונשתמש בו ר' יוחנן לדרוש טעם למה נמנה ירבעם בין מלכי יהודה, וא"כ עקרו לפנינו:

סנהדרין (צ"ו ע"א), הני ד' פסיעות מאי היא דכתיב בעת ההיא שלח מרודך וגו' דאמר ר' יוחנן אותו היום שמת בו אחו שתי שעות היה (רש"י כרי שלא יא פנאי לספרו ולקברו), וכי חלה חוקיה ואיתפח אהרניהו קיב"ה להנך עשר שעי' ניהליה (רש"י דאותו היום שנתרפא חוקיה היה של ב"ב שעות), דכתיב הנני משיב את צל המעלות וגו' ותשב השמש עשר מעלות וגו', א"ל מאי האי, א"ל חוקיהו חלש ואיתפח, אמר איכא נברא כי האי ולא בעינא לשדורי ליה שלמא, כתבו ליה שלמא למלכא חוקיה שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא, נכוכדנאצר ספריה דבלאדן הוה, ההיא שעתא לא הוה החם, כי אתא אמר להו היכי כתביתו, אמרו ליה הכי כתבין, אמר להו קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה לבסוף, אמר אלא הכי כתובו שלם לאלהא רבא שלם לקרתא דירושלם שלם למלכא חוקיה, אמרי ליה קרינא דאיתתא איהו להו פרוונקא, רהט בתריה, כדרהיט ארבע פסיעות אתא גבראל ואוקמיה, א"ר יוחנן א"למלא לא בא גבראל והעמידו לא היה תקנה לשנאייהם של ישראל, ומייתי לה בגמרא אהא לעיל שפירשו כי את רגלים רצתהו וגו' לירמיהו השיבו כך (שהבאתי לעיל בין המאמרים שנאמרו בגמרא סתם והם לפנינו בסדר אליהו), ובאותו המאמר אמרו, ומה בשכר ד' פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי וכו', וע"ז שאלו הני ד' פסיעות מאי היא, ומאירע זה שעמד מרודך מכסאו ורץ להחזיר האגרת ד' פסיעות (או ג' פסיעות כמו שהיא בהגדות) זכר בפסיקתא דר' כהנא לפ' שקלים, ר' זעירא שלח לר' אלעזר א"ל שמעת ההיא מרגליתא דהוה דריש ר' הונא על הדין פסוקא צדקה תרומם גוי וגו', ומסופר שם זה המאירע באופן אחר, והוא לפנינו בתנחומא פ' כי תשא ר' הונא אמר צדקה וחסד שעב"ס עושים מסוכן היא להם לישראל וכו', ובמדרש אסתר פ"ג רב פתח הוי משקה ריעו וגו' מסופר ג"כ בסגנון של ר' הונא, והוא ג"כ בשה"ש רבה פ"ג כפ' כמעט שעברתי והוא לר' הונא (ויראה דהיינו ר' הונא דב' שמות אלו מתחלפין בהרבה מקומות), ושם אמרו אתה עמדת מבסאך ופסעת ג' פסיעות בשביל כבוד שמי חיך שאני מעמיד ממך ג' מלכים וכו' נכוכדנאצר ואייל מרודך ובלשצר, ואם שנעלמו לנו דרכי פיוטין של בעלי האגדה ואין לנו פתח ברור לעמיד על הדין כינות בדריהם, ולא יסופך לשום כך דעת שאין הדברים כפשוטן וכמשמעות המלות, בזה הם מסבכים שהיה זכות למרודך כמה שעשה לכבוד שמו של המקום ב"ה, ועיקרו של דבר שלא ציורים השונים בדברי פיוטים הם לפנינו פ"ב (צד קמ"ו) ולא לגלגל הקב"ה והביא נכוכדנאצר בעולם אלא בשכרו של מרודך שנהג כבוד לאבינו שבשמים, ונכפל בפכ"ד (צד קכ"ה) ושטחיות הדברים מראים שהוא המקור לכל אלו האגדות, שאינם אלא פירושים שונים לדברי סדר אליהו: **תענית (כ"ט ע"א),** ותשא כל העדה וגו' ויבכו העם כלילה ההוא אמר רבה א"ר יוחנן אותו לילה ליל חשעה באב היה, א"ל הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות, והוא ג"כ בסנהדרין (ק"ד ל"ב) ובסוטה (ל"ה ע"א), ואיכא נוסחאות אותו היום ערב ת"ב היה וכו' הן בכו וכו' ואני אקבע להם בכיה לדורות, ולפנינו פכ"ח (צד קמ"ח) ברוך המקום שהיו לפנינו משוה פנים בשביל אותה בכיה של חנם שבכו ישראל נקבע להן בכיה לדורות, והנה ר"י הרחיב הדבר שאותו הלילה ליל ת"ב היה, ונראה שזה המאמר הסתמי הוא המאמר הקרום ור"י הרחיבו, ובסנהדרין שם דרשו המקרא בכה תכבה כלילה והסמך ר"י

הדרשו שם על מלת בלילה. ודרש בבה תבכה על מקדש ראשון ושני. ועוד שם הדרשו שונות ורמזות עליהן במ"ע אות ל"ו. ולפנינו פ"ל (צד קנ"ד) הדרשו בענין אחר ולא הועתק משם כלום:

בירושלמי ספ"ג דעירובין בענין ב' ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים. ר' בא ר' חיה בשם ר' יוחנן בני אמי נחרו בי וגו'. מי גרם לי להיות משמרת שני ימים (בסוריא) (בחצוצה לארץ) על שלא שמרתי יום אחד בארץ. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואני מקבלת שכר אלא על א'. מי גרם לי להפריש ב' הללות בסוריא ובזו ר' יוחנן קרי עליהן. גם אני נתתי להם תוקים לא טובים וגו'. ובשחיט רבה פ"א אמר ר' חיה בשם ר"י הא דחלה דר' בא בשם ר"י אמר הא דר"י. ובאדר"ג פ"ב בסננון אחר לענין תרומות ומעשרות שעמדו נביאים שביניהם ואמרו להם הפרישו. ואולי הוא שם לר"ח סגן הכהנים. ובפסיקתא רבתי פ"ו על נדרות בכל (פס"ח) כל הדרוש אמקרא אהלי שווד וגו' מוכח הסננון שהוא עפ"י סדר אליהו רבא. וכל הדרוש שם סתם. והנה לפנינו בפ"ל (צד קמ"ט) בדרוש אהלי שווד וגו' ד"א בני יצאנו ואנחנו. אינם אין המועדות כתיקונם. אמרה בני לפני הקב"ה. רבין העולמים כשהייתי על ארמתי הייתי עושה יום אחד והוא כתיקוני. עכשיו הרי אני עושה יום אחד ושנים (ושלשה) ואין אחד כתיקוני וכו'. בני אומה שלי נחרו בי וכו' כגון חנניה בן עוזי ואחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה שנתנבא עלי שקר וכו'. והנה בדרושו של ר"ח סגן הכהנים בני אמי הם הנביאים. ובדרוש שלפנינו על המועדות שאינם כתיקונם בני אמי הם נביאי השקר. ותפס ר"י בסננון של ר"ח סגן הכהנים ודרשו על שני ימים טובים ושתי הללות. ועכ"פ לא הועתק לפנינו משם. ואדרבה נראה שהדרוש שלפנינו הוא הקדום. ור"י הרחיבו עפ"י סננונו של ר"ח סגן הכהנים:

בסנהדרין (ק"ח ע"ב). ומנלן דנאסרו (בתשמיש המטה בתיבה) דכתיב וכאת אל התיבה אתה ובניך ואשתך וגו'. וכתיב צא מן החבה אתה ואשתך ובניך וגו'. וא"ר יוחנן מיכן אמרו שנאסרו בתשמיש המטה. מי הם שאמרו והיכן אמרו. אמנם היא לפנינו פ"א (צד קס"ב). כיון שבא נח לעולם אמר לו הקב"ה בא אתה וגו' אתה ובניך לברכס. אשתך ונשי בניך לברס. כיון שצא אל הקב"ה צא מן החבה היתרן לו וכו'. וע"י במ"ע שם אית מ"ג. ומייתי לה בירושלמי מן מה דתנין ג' שמשו בתיבה וכו'. ואפשר דר"י נמי מהאי ברייתא אמרה וא"ה טעמא מקרא קאמר. אמנא מסתבר יותר שמקור הדבר היא לפנינו:

יב"א (ל"ח ע"ב). א"ר ח"א בר אבא א"ר יוחנן ראה הקב"ה שצדיקים מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור שני ב' לה' מצוקי ארץ וגו'. ויסוד זה הדרוש הוא במאמר שלפנינו באליהו וטא פ"ה (צד קפ"א). כי לה' מצוקי ארץ ואין מצוקין אלא תלמידי חכמים שני ויתקבצו אליו כל איש מצוק וגו'. ולדעת זה הסדר אלו ד' מאות איש היו תלמידי דוד וקרא אותם תלמידי חכמים. וכ"ה בפ"ה (צד קט"ו) שביקש נבל מיתתן של תלמידי חכמים:

פסחים (פ"ו ע"א וע"ב). תחלת דבר ה' בתושע וכו' א"ר יוחנן תחלת דר' נביאים וכו'. ועוד שם בשמו בביאור השם גומר. שביאורו רב ורב יהודה. ועוד לו בביאור השם דבלים שנתבאר שם כמו שהוא לפנינו דבה רעה בת דבה רעה. וביאורו בדרך אחר שמואל ור"י (והנחשטא ושמואל הוא ט"ס וצ"ל שמואל אמר. שהביאור בת דבלים הוא מעיקר המאמר ולא מרב. שהוא לא ביאר רק השם גומר). והנה כל המימרא או הברייתא הסתמית שם. היא לפנינו באליהו וטא פ"ט כמו שהוכרתי לעיל. ומה שנאמר בשם ר' יוחנן נתוסף לפנינו. שכל המאמר (צד קפ"ו) שנאמר תחלת וכו' עד באיתה שעה וכו'. אינה אלא הוספה מגליון. וכבר נאמר והושע בן בארי זקן שבכולם. ועכ"פ הדברים שלפנינו לא הועתקו מהגמרא וכמו שהוכרתי כבר לעיל צד נ"ו:

בבראשית רבה פפ"ה. ר"י ב"ר סימון ור' הנין בשם ר' יוחנן כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינו גומרה קובר את אשתו ואת בניו ממי אתה למד מיהודה וכו'. ר' הונא בשם ר"א בנו של ריה"צ כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה ואחר בא וגומרה היא נקראת על שמו וכו'. והא דר' יוחנן בדברים רבה פ"ה א"ר ח"א בר אבא כל מי שמתחיל וכו'. ובלי ספק שצ"ל איתב"א אמר ר' יוחנן. והא דר"א בריה"ג אמרה התם ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא. וכ"ה בסושה (י"ג ע"ב) בשם ר' חמא בר' חנינא. והא דר' יוחנן אמרה התם ר' שמואל בר חמני. ואולי צ"ל ארשב"נ א"ר יוחנן. ועיקרו הוא לפנינו באליהו וטא פ"ט (צד קפ"ו) מיכן אפרו (בענין הושע בן אלה) כל העושה מצוה ואינו גומרה הרי זה מתחיל ובכל אשר לו. ואח"כ נתוסף מגליון וקובר אשתו ושני בניו. ובלי ספק שהוא המאמר הקדום ועי"ש במ"ע אות י"ג:

ר' יהושע בן לוי.

ברכות (י"ט ע"א). אריב"ל כל המספר אחר מטתן של ת"ח נופל בניהנם שני והמטות עקלקלותם וגו'. והדר מייית' הא דתנא דבי ר' ישמעאל אם ראייתה ת"ח שעבר עבירה וכו'. ולפנינו פ"ג (צד ט"ז). מיכן אמרו אם ראייתה ת"ח שעשה עבירה וכו'. ומטות הא למחרת שכל המספר אחר מיעוט' ת"ח מספר אחר שכניה. ופי' מיעוט' מה שמיעוט' בזכותן כענין דוד שם (עיי"ש במ"ע אות כ"ח). ורי"ב כל נשתמש במלת מטתן לכוונה זו. כל' מה שנמו מדרך הטובה. כדי לסמכו אמקרא והמטות עקלקלותם (עיי"ש בגליון בשם פ' העירוק):

שבת (ק"ט ע"ב). ארי"ב כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך. בכל כחו קורעין לו גזר דינו. שנאמר בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'. מ"ט בפרוע פרעות משום דברכו ה' (רש"י בפרוע פרעות ביטול פורענות כגון פרוע דמתרגמין בטל). ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן אפי' יש בו שמץ של ע"ז מוחלין לו. כתיב הבא בפרוע פרעות וכתוב החם כי פרוע הוא. ויסודו של דבר הוא לפנינו פ"י (צד נ"ב). אמנם לפי שהמאמר שלפנינו הוא נתלה ג"כ בבריתות במס' ברכות (נח' ע"א) אעתיקם תחלה. אהא דמייית' החם קרא' לענין עת רצון בשעה שהצבור מתפללין הן אל כביר ולא ימאס וכתוב פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברכים היו עמדי. תניא נמי הכי ר' נתן אומר מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שני הן אל כביר וגו' וכתוב פדה בשלום וגו' אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובני' ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין א"ה. ובג' הרב אלפס כולא סתמא. תנא מנין שאין הקב"ה מואס וכו' בתורה ובני' ומצוי בביית הכנסת מעלה אני עליו כאילו פדאם לבני מבין האומות עד סוף כל הדורות. וגו' הרא"ש ברישא כני' הריף סתמא. תנא מנין וכו'. והדר גרים מאי פדה בשלום נפשי אמר רשב"י אמר הקב"ה וכו' ומתפלל עם הצבור שתרית וערבית מעלה אני וכו' כני' הגמרא. ועיקרן של כל אלו הדברים לפנינו שם. במי הקב"ה נפרע להן לישראל מא"ה (ולא כפירש"י) בבני אדם שהן משכימין ומעריבין לבי"הבנ ולבי"המד וענין אמן ומברכין את הקב"ה באמן שני בפרוע פרעות בישראל וגו' במתנדבים בעם ומברכים את הקב"ה בכל יום תמיד עליהן הוא אומר פדה בשלום נפשי וגו'. [מ]י שהוא משכים ומעריב לבי"הבנ להשלים עשרת הלילות עדה עליו הוא אומר פדה בשלום נפשי. מי שיש לו ת"ח בשבתו וכו' והיה זנו ומלכלול ומפרנסו וכו' עליו הוא אומר פדה בשלום נפשי וכו'. ושם פ"ט (צד נ') במה הקב"ה מושיע את ישראל מבין האומות בבני אדם שהן משכימין ומעריבין לבי"הבנ או לבי"המד ועוסקין בדברי תורה בכל יום תמיד בהן או בשמשיהן. ועיי' במ"ע אות י"ג:

סוטה (ה' ע"ב). והוא ג"כ בסנהדרין (מ"ג ע"ב). אריב"ל בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה. שבשעה שבי"המק קיום (בסנהדרין). ואריב"ל בזמן שבי"המק קיום. והשאר ליתא) אדם מקריב עולה שבר עולה בידו. מנחה שבר מנחה בידו. אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה. ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שני לב נשבר ונרכה אלהים לא תבוה. וענינו של המאמר הוא לפנינו פ"ח (צד ק"ד). ומודיעין אותו שטובה רוח נמוכה ונפש שפלה יתיר מכל זבחים שבתורה שני זבחי אלהים וגו'. מיכן אמרו אדם מקריב עולה שבר עולה בידו. מנחה וכו'. חטאת וכו'. אשם וכו'. שלמים וכו'. אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל זבחים שבתורה שנאמר זבחי אלהים וגו'. זבח אלהים וגו' לא נאמר אלא זבחי אלהים וגו'. ולשון מכאן אמרו מוכיח שהוא מאמר קדום. גם לא נאמר כאן. שבשעה שבי"המק קיום אלא שבזמן הבית אמרו כן. וריב"ל נשתמש בו בלשון בוא וראה וכו'. והוסף עליו ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת. ועכ"פ לא הועתק לפנינו מהגמרא:

ובענין גסות הרוח הרבה בסדר אליהו לדברי. שם באותו ענין. אמרו חכמים את דבא ושפל רוח אתי דבא. (כן הגהתי והוספתי מסברא). איברא דבנמרא סוטה (ה' ע"א) פליג אמוראי ר' הונא ור' חסדא. ח"א אתי דבא וח"א אני את דבא. הנה דעתי שהוא מאמר קדום אף שנמצאו בפי האמוראים: בפס"י (צד ע"ד). מיכן אמרו בשמונה דברים העולם הרב וכו'. וחד מנייהו גסות הרוח. ופורט שם דור המבול דור הפלגה ואנשי סדום. פרעה סנחריב ונבוכדנצר. שנעקרו מן העולם מתוך שמונה דברים. ובפ"א (צד ק"ז) כארזים עלי מים אילו גסי הרוח שבישראל. כל' שדברי תורה מנינין עליהן. ופ"א (צד ק"ז) אחיותפל וכו' בשביל גסות הרוח נעקרו מן העולם. ושם (צד ק"ח) כל מי שיש בו גסות הרוח נעקר מן העולם. (פורט אנשי מכול אנשי מגדל ואנשי סדום. סנחריב ונבוכדנצר. פרעה אנשי מדבר ושואל מלך ישראל.

ומסיים. אחרי דברים כולם נאמר תועבה בעבודה זרה ונאמר תועבה בנסות הרוח וכו'. והיא בסוטה (ר' ע"ב) א"ר יוחנן משום רשב"י כל אדם שיש בו נסות הרוח כאילו עובר ע"ו וכו'. ומייתי ג"כ הנך קרא. ובסוף מסיים אף הקב"ה שהכל שלו והכל מעשה ידיו אין יכול לסבול את נסי הרוח שני גבה עינים וגו' לא אוכל. ובסוטה שם (ה' ע"א) א"ר חסדא ואיתימא מר עוקבא כל אדם שיש בו נסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם וכו'. ומייתי הא קרא ודריש אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל. והנה נזכרו שם מדברי האמוראים עוד י"א דברים בענין נסי הרוח. אמנם לפנינו לא נזכר מהם דבר. אולם בענין הדורות איתא בתוספתא דסוטה פ"ג אנשי מכול לא נתנאו אלא וכו' אנשי מגדל לא נתנאו אלא וכו' אנשי סדום לא נתנאו אלא וכו' מצרים לא נתנאו וכו' סיסרא לא נתנאו וכו'. ובסוף נזכרו סנחריב ונבוכדנצר. ותנו רבנן מקצת אלו ברייתות בסנהדרין (ק"ה ע"א) תיר דור המבול וכו'. תיר אנשי סדום (שם ק"ט ע"א). ובכל אלה לא נזכר שאול מלך ישראל בין נסי הרוח כמו שנוכר לפנינו. ואדרבא בפסיקתא דהחדוש (צד ס"ח) אמרו שאת מן הנוכחות שהיו בידו היא שהיה עניו. וכמעט שם אות כ"א רמותי על מדרש שמואל ובמדבר רבה ותוספתא דברכות שאמרו עליו שהיה עניו ושפל רוח. מכל אלה יש לדון שדרך סדר אליהו היא דרך לעצמו. ולא העתיק ולא קבץ דברים מדברי אחרים:

פסחים (ק"ה ע"א). ארי"ל בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקץ ודרדר וגו' ולנו ענינו רמעות. אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באכסו אחד. כיון שאמר לו בזעת אפך תאכל לחם. נתקדשה דעתו. ולפנינו פל"א (צד קס"א) וקץ ודרדר וגו'. כיון שאמר לו הקב"ה לאדיר"ה. כיון נודעו איבריו. א"ל הוואל הודעו איברך תאכל לחם שני בזעת אפך תאכל לחם. וסגנון אלו המאמרים רחוקים זה מזה כסגנון שני נביאים שמתנבאים ואינם מתנבאים כסגנון אחד. ובאדר"ג פ"א נמצאת הרכבת שניהם. כיון ששמע אדיר"ה שאמר לו הקב"ה ואכלת את עשב השדה מיד נודעו איבריו. אמר לפניו רבש"ע אני ובהמתי נאכל באכסו אחד. א"ל הקב"ה הוואל נודעו איברך בזעת אפך תאכל לחם. והנה עיקר הדרוש מיוסר על סתירת הבתובים שבתחלה אמר ואכלת את עשב השדה ואח"כ אמר בזעת אפך תאכל לחם. והשוה לפנינו הבתובים. שבמאמר הראשון נודעו אדיר"ה ורחם השי"ת עליו ואמר לו בזעת אפך תאכל לחם. ובאדר"ג הוסיפו שהודעו היתה שישווה לבהמה. וכדרך זו תפס בתרגום יונתן עיי"ש. וריב"ל סמך את דרשתו על רישא דקרא וקץ ודרדר. ושנה סגנון האדר"ג. שאמר אני וחמורי נאכל באכסו אחד. גם שינה מהודעויות לוילוג דמעות. ובכ"ר פ"כ סמכו הדרוש על לשון בזעת אפך ואמרו שם. כיון ששמע אדיר"ה כן הויעו פניו אמר מה אני נקשר לאכסו כבהמה. א"ל הקב"ה הוואל והויעו פניך תאכל לחם. ועכ"פ הסגנון הפשוט שלפנינו הוא היותר קדום:

רב ור' אבהו.

בבב"ק (ט"ז ע"ב). אמר אלהי ישראל וגו' מושל באדם צדיק מושל באלהים. מאי קאמר. אמר ר' אבהו ה"ק אמר אלהי ישראל וגו'. אני מושל באדם. מי מושל בי צדיק. שאני נזור נזירה ומבטלה (רש"י צדיק מושל בי ומבטלה). אלה שמות הגבורים וגו' יושב בשבת וגו'. מאי קאמר. א"ר אבהו ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד. יושב בשבת. בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב ע"נ כרים וכסתות אלא ע"נ קרקע. דכל כמה דהוה רביה עירא היוארי קיים הוה מתני' ליה לרבנן ע"נ כרים וכסתות. כי נח נפשיה הוה מתני' דוד לרבנן. והוה יתיב ע"נ קרקע. אמרו ליה ליחוב מר אכרים וכסתות לא קביל עליה תחבמוני. אמר רב א"ל הקב"ה תהא כמוני שאני נזור נזירה ואתה מבטלה. ראש השלישים. תהא ראש לשלשת אבות. הוא עדינו העצמי. כשהיה יושב ועומק בתורה היה מעין עצמו כתולעת וכשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ. על שמונה מאות חלל בפעם אחת. שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת. והיה מתאנה על מאתים. דכתיב איכה ירדך אחד אלף. יצתה בת קול ואמרה. רק בדבר אוריה החתי. והנה לפנינו פ"ב (צד ח') מפרש שבי"ת באדם נמשכת ג"כ על יראת אלהים. ופירשו מי מושל בצדיקים (כלו') מי בהם שנקרא מושל) ה"ו אמר צדיק מושל ביראת אלהים. זה הכובש את יצרו. וזה הפירוש שהלכ מסכים לו נוטה לנמרי ממה שפירשו ר' אבהו בנמרא.

¹ כל זה מן דכל כמה דהוה רביה וכו' עד לא קביל עליה. הוא הוספת הגמרא לפרש דברי ר' אבהו. ולכך נשתנה סגנון הלשון מן עברית לארמית:

ובפ"ג (צד ט"ו) מפרש, יושב בשבת וכל העם יושבין בישיבה לפניו, אבל דוד המלך לא על הכר ולא על הספסל אלא היה יושב על הארץ ומלמד תורה וכו' (זהו כר' אבהו אלא שהוא הוסיף לפרש הנבזרים, נבזרותיו של דוד). דבר אחר תחבמוני אתה יושב בישיבה שאין בה סמיכה תהא כמוני מיכן אמרו וכו' (זהו הפירוש תחבמוני פירשו רב גיב אבל בענין אחר) מת"ל ראש השלישי (בנמרא השלישים), שתהא ראש לחורתי, ד"א ראש השלישי, תחלק עם ג' צדיקים אברהם יצחק ויעקב נ"ר ראש השלישי, שתהא ראשון של אבות וכו' (עפ"י פסוק ויניצא הוסיפתי הרבדים ואפשר שאינו שם אלא הגדה עפ"י הנמרא). ד"א ראש השלישי שתהא ראש לכל ישראל וכו', דבר אחר עדינו העצני, כשאתה יושב בב"ה המד שתהא מעורן בתולעת, כשאתה יוצא למלחמה תהא קשה בעץ, מה שברך לפניי, על שמונה מאות חלל וגו' חסר אתה מאתים, אמר לפניו רב"שע מ"מ אני חסר מאתים, א"ל דוד בני לא כך כתבתי וכו' אבל אתה עשית רצוני ולא עשית כל רצוני רק בדבר אוריה החתי לפיכך חסר מאתים, והנה כל לב מרגיש רגיש שעיקר הדרוש לפנינו, ונשתנה קצת כפי ר' אבהו ורב, ועכ"פ לא הועתק לפנינו מהנמרא:

סוטה (ל"ה ע"א וכו'), ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון, משום דראו ויך, ר' אבהו ור' אלעזר, ח"א קוצרין ומשתחוין הו' (רש"י לא בטלו ממלאכתן לכבדו והאי ראו לשון בזיון כמו אל תראוני שאני שחרחרות), וח"א מילי נמי אמור, מאן אמריך דאימריית (רש"י מי הכעיסך כשבעסת וכו'), ומאן אתא עלך דאיפייסת, ויך בעם שבעים איש וחמשים אלף איש, ר' אבהו ור' אלעזר חד אמר ע' איש היו וכל א' וא' שקול כני אלף, וח"א נ' אלף היו וכל א' וא' שקול כע' סנהדרין, ולפנינו פ"א (צד נ"ח), היה להן לאנשי בית שמש כיון שראו את הארון ליטול את בנדיהם ולהניח על פניהם (שלא לראות בכלע את הקודש) ולבא ולפול לפני הארון כשעה אחת כשתיים כשלש עד שיחבסה הארון, ויתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה מסוף העולם ועד סופו, הן לא עשו כן אלא כשראו את הארון שוחקין וזוקפין ועומדין ומרקדין ומדברים דברים יתירים שנאמר ובית שמש קוצרין וגו' והן אינן יודעין וכו', לפיכך נפל מישאל נ' אלף ומנהדרי גדולה עמהן שני ויך באנשי בית שמש וגו', ומי הרג את כל אילו, אמרו לא הרגו אותן אלא אנשי בית שמש שלא היתה בהן דרך ארץ, פירוש דדריש מדרכתיב ויך באנשי בית שמש וגו' ואח"כ כתוב ויך בעם שבעים איש וגו', כלו' בגלל אנשי בית שמש הכה בעם, ועכ"פ אלו הדורשים רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב:

בעבודה זרה (ג' ע"ב) דרשו המזמור למה רגשו נזים על ימות המשיח ומלחמת גוג ומגוג והקב"ה יושב ומשחק עליהן שני יושב בשמים ישחק, ואמרו בשם ר' יצחק אין לו להקב"ה שחוק אלא אותו היום בלבד, ופרך איני והא אמר רב יהודה אמר רב שנים עשרה שעות היו היום, שלש הראשונות הקב"ה יושב ועומק בתורה, שניות יושב ודן את כל העולם, כיון שראוה שנתחייב העולם כלייה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, שלישית יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים, רביעית יושב ומשחק עם לזיתן שני לזיתן זה יצרת לשחק בו, א"ר נחמן בר יצחק עם בריותיו משחק ועל בריותיו אינו משחק אלא אותו היום בלבד, ולפנינו בפ"ג (צד ס"א וכו'), ומיום שנברא העולם עד אותה שעה ישבתי על כסא כבוד שלי, שליש היום אני קורא ושונה, ושליש היום אני דן את הדין, ושליש היום אני עושה צדקה וזן אני ומכלכל ומפרנס את כל העולם כולו ואת כל מעשה ידיו שבראתי בעולם, ואין לפני שחוק אלא שעה אחת בלבד, אימתי יש לפני שחוק כשעה שאו"ה מתנאים ואומרים בכמה נבזרים הוא בא עלינו, יבא עלינו באלף אלפים נבזרים וכו', ועל אותה שעה אני משחק שני למה רגשו נזים וגו' יושב בשמים ישחק, אף במקום אחר יש לפני שחוק ואין שחוק וכו', בשעה שפושעי ישראל מבלעין את הבשרים שבהן שני זומם רשע לצדיק וגו', מה כתוב אחריו ה' ישחק לו, וענין זה דרשו היום נכפל כמה פעמים כמו שרמזתי במ"ע אות ו', ולכי אומר לי שהיא הגדה פייטנית עתיקה, והביאה רב מא"י לבבלי בשנינו סגנון עד שנוטות האגדות זו מזו הרבה, ועכ"פ האגדה שלפנינו היא קדומה, ומבאר שם לפנינו המעט למה בשעה שפושעי ישראל מבלעין את הבשרים שחוק ואין שחוק, לפי שהקב"ה רחמיו מרובין על ישראל לעולם בין על רשעים שבהן בין על כשרים שבהן, והוסיף שם על זה, אף במקום אחר נתחרט הקב"ה בציור הרע, אמר מה שבר עשיתי ונתחרטתי ממנו שבראתי אותו בעולמי וכו', וענין זה שמתחרט

י ולדעת סדר אליהו המקרא וחמשה סדני פלשתיים ראו וגו' הוא מאוחר, ולא ידעו שהלויס הורידו את הארון, ומה שכתוב ואנשי בית שמש העלו עלות וגו' היינו אחר שהורידוהו הלויס הקריבו בני העיר לא כיפרו בזה מעשה אותן הקוצרים בעמק:

הקב"ה על יצה"ר אמרה רבי המא ברבי חנינא בברכות (ל"ב ע"א) ומייתי עלה תלתא קראי. אלא שלא אמר בפירוש שמתחרט, אלא שהמקראות שהביא מוכיחין כך. אולם בסוכה (נ"ב ע"ב) אמר רב חננאל בר אבא אמרי כי רב ד' מתחרט עליהן הקב"ה שבראן וכו', וחד מינייהו הוא היצר הרע, ודר' המא בר' חנינא דברכות איתא התם בשם ר' יוחנן, ובלי ספק דרשב"ח בשם ר' יוחנן אמרה, אלא שלא שלשלו התם את השמועה. אמנם המקרא שלפנינו אם יושר הנחש וגו' לא הובא שם אלא מקראות יותר פשוטים ונגלים. וזה מוכיח על קדומת המאמר שלפנינו. שכן נמצא במדרשים הרבה פעמים שהאחרונים מביאים מקראות יותר פשוטים ונגלים ממה שהביאו הקורמים להם:

ברכות (י"ב ע"ב) ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבריו ואינו מבקש נקרא חוטא שני' גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדול להתפלל בערבם. והוא לפנינו פ"ז (צד פ"ז). ואף הוא השיבן כענין שני' גם אנכי חלילה לי וגו'. מיכן אמרו כל שספק בידו לבקש רחמים על חבריו ועל הציבור ואינו מבקש נקרא חוטא שני' מחטאו לה'. ובלי ספק שהוא מאמר קדום כמשמעות הלשון מיכן אמרו. שהרי הדבר באמת כמעט מפורש במקרא:

בקידושין (פ' ע"ב) גרסינן אמתניתין אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים. א"ר יהודה. אמר רב לא שנו אלא בבשרים אבל בפריצים אפי' בי עשרה נמי לא. מעשה והוציאה עשרה במטה (ע"י רש"י). ותו גרסינן התם (פ"א ע"א). א"ר יהודה אמר רב לא שנו אלא בעיר אבל בדרך עד שהיו שלשה שמא יצטרך אחד מהם להשתין (ברש"י לנפקיו. ועבי להתרחק לצניעות) ונמצא אחד מתייחד עם העורה. נימא מסייע ליה. מיסרים לו (לבעל שבביא אשתו סוטה לכהן) שני תלמידיו חכמים שמא יבא עליה בדרך. תרי ואידהו הא תלתא. התם כי הוי דניהוו עליה סהדי. ולפנינו בפ"ח (צד ק"א) איתא. אבל אם תאמר אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים. אין הלכה כן. שאם יעמוד אחד ויבא עליה בעבירה אין כאן עדות שלימה. אבל אשה אחת מתייחדת עם שלשה בני אדם. שאם יעמוד אחד מהם ויבא עליה בעבירה יש כאן עדות שלימה. ומה הפרש בין שנים לשלשה (כל' כשם ששנים אין מתיידין זה מזה כמו כן בשלשה). אלא זה ששנו שלשה לא שנו אלא בתלמידיו חכמים ובחכמים גדולים. אבל בפריצים אפי' עם מאה לא תתייחד. והנה רישא פליגי אמיתותין ואומרת שאין הלכה כן ואשה מתייחדת אלא עם שלשה. אולם סיפא שמחלקת בין ת"ח ופריצים היא נופא קשיא דאמר ל"ש אלא בת"ח ובחכמים גדולים. הא סתם כשרים לא. ואח"כ אמר אבל בפריצים וכו' הא בסתם כשרים מתייחדת. ועל כרחינו צ"ל הא סתם כשרים לא שני בשלשה עד כי עשרה ובפריצים אפי' עם מאה לא תתייחד. והנה רב מחלק נ"ב בין כשרים לפריצים דאפי' בי עשרה נמי לא. ובירושלמי איתאמרא הא מילתא משום ר' אבון. א"ר אבון בדיא בכשירין אבל בפריצין לא תתייחד אפי' במאה איש. ותפס מאה כמו שהיא לפנינו. ואביא ראייה דרב לא מעצמו ומסכתו אמר כן אלא מתינתא הוה בידיה. דאמרינן שם. רב ורב יהודה הוה קאולי באורחא. הוה קאזלא ההיא איתתא קמייהו. א"ל רב לרב יהודה דל כרעין מקמי ניהנם וכו' א"ל מי יימר דבכשרים כנון אנא ואת. אלא כנון מאי. כנון רבי חנינא בר פפי וחביריו. ולשון מי יימר מוכיח דלאו איהו מרה דשמעתא אלא שלא שלשלו את השמועה. ועכ"פ ההלכה שלפנינו היא הלכה קדומה. רק שאין להכריע מאיזה מתינתא אמרו רב ור' אבון למילתייהו. אם מכרייתא שלפנינו או ברייתא אחרת הוה להו':

הואיל ובהא לירי כאן הלכה מפורשת החולקת על המשנה והתלמוד. שסדר אליהו אומר בפירוש נגד המשנה ואין הלכה כן. אסדר כאן מה שמצאתיו עוד חולק על התלמוד שלנו: **בפס"ז (צד ע"ג)**. אמר לי אין דם אדם אסור מן התורה. אמרתי לו בני מה ראיתא. אמר לי. רבי הכהוב אומר [וכל דם] לא תאכלו [בכל מושבתיכם לעוף ולבהמות]. הא אין כאן דם אדם. אמרתי לו. והלא הדברים ק"ו. מה אם בהמה וחיה ועוף שהן דרכן לאכול אסור. אדם שאין דרכו לאכול לא כל שכן שדמו אסור עלינו. והכתוב אומר רק חזק לבלתי אכול הדם [כי הדם הוא הנפש וגו']. ואומר כי נפש כל בשר [דמו] בנפשו הוא וגו'. להביא את דם האדם שאסור באכילה וכו'. והנה לדעתו דם האדם אסור מק"ו וטרה וכתב ליה קרא. והנה גמרא עדיכה בכריתות שאין דם האדם אסור אלא מדרבנן. וקרי ליה התם דם מהלכי שתיים. לפי שהנפש סולדת מאכילת דם האדם ופסק הר"מ בהלכותיו ה' מאכלות אסורות פ"ו. אבל דם גדים וכו' ודם האדם אין חייבין עליו משום דם וכו' דם האדם אסור מדברי סופרים אם פירש וכו': **בפס"ז (צד ע"ב)**. א"ל הקב"ה למשה לך אל העם וקדשתם וגו' ושנו חכמים (במשנה) וקדשתם בטבילה. וזהו כנגד סוגית הגמרא. דבכריתות (ט' ע"א) גרסינן לענין קבלת גרים. רבי אומר ככם (כגר

סנהדרין (פ"ב ע"א). בעא מיניה ר' כהנא מרב לא פנינו בו קנאין (כבועל ארמית) מהו אנשיה רב למריה. אקריננהו לר' כהנא בחלמיה בנדה יהודה וגו'. אתא א"ל הוי אקרינן. אדכריה רב למריה. בנדה יהודה זו ע"ז וכו'. ובעל בת אל נכר. זה הבא על הכותית. וכתוב בתריה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומניש מנחה לה' צבאות. אם ת"ח יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים. אם כהן הוא לא יהיה לו בן מניש מנחה וגו'. וכשבת (נ"ה ע"ב) הובא נמי בשם רב בשינוי לשון קצת. אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים וכו'. אולם כפי הגמרא דסנהדרין לא אמרה רב מדעתיה אלא מגמריה. והוא לפנינו כאלוהו וזוטא פ"ג (צד קע"ז) ומפרש לא ער בחכמים. לא מי ששואל בהלכה בבית המדרש. ולא עונה בתלמידים ולא מי שמשיב בהלכה בתלמידים. ולא כהן המניש מנחה וכו'. ובלי ספק דההיא ברייתא קדומה היא ואנמרה רב ואנשי. אלא שאין להוכיח אי מהבא או ממתינתא אחרייתא אנמרה ליה לרב. ועי"פ לפנינו לא הועתקה מהגמרא:

בג"שין (ס"ח ע"א). א"ל רב כהנא ורב אסי לרב כתיב ביה בהושע בן אלה ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכיה ישראל. וכתבי עליו עלה שלמנאסר וגו'. אמר להו אותן פרדסאות שהושיב ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל בא הושע וביטלן. ואעפ"כ לא עלו ישראל לרגל. אמר הקב"ה איתן שנים שלא עלו לישראל לרגל ולכו בשבי. ובב"ב (קכ"ב ע"ב) אמר עולא שיו"ט של מ"ו באב היה לפי שבטל הושע וכו'. וביה בסוף תענית ושם מסיים. ואמר לאיזה שירצו יעלו. ובירושלמי סוף תענית איתאמרא בשם ר' חיייה בשם רב שבו התיר הושע וכו'. ואח"כ איתא כהנא שאל לרב כל הדא טיבותא רבתא עבר וכתבי ביה עליו עלה שלמנאסר וגו'. א"ל ע"י ששמש את הקהל מצוארו ותלוי בצואר הרכבים. לא אמר כל עמא יסקון. אלא מן דבעי מיסקן יסקו. והנה עקרו של דבר הוא בסדר עולם פכ"ב. איתא שעה כיון שראה הושע בן אלה שגלו ענלי הוזהב עמד והעביר פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות לירושלים. שבכל מלכי ישראל הוא אומר וילך בדרך ירבעם וגו'. בהושע הוא אומר רק לא כמלכי ישראל וגו'. אלא מפני מה נתחתם נזר דינם לנלות בימיו. מפני שהיו ישראל תולין את הקלקלה במלכיהם וכו'. והנה רב לא משמיה דנפשיה אמרה אלא מבריייתא דסדר עולם. אבל לישניה דרב שביירושלמי ליתא בסדר עולם ולא בנמרות. אולם הוא לפנינו כאלוהו וזוטא פ"ג (צד קפ"ח). כימי הושע וכו'. אלא משעמר ירבעם בן נבט ועד שבא הושע בן אלה היתה עבירה קשורה ביותר וקשה לפני אב הרחמים להגלות צבור בעון היתר. ומשכא הושע בן אלה עמד וביטל כל המשמרות כולן. והיה מכריז ואומר כל מי שהוא רוצה לעלות לירושלים

יהיה) כאבותיהם. מה אבותיהם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והוצאת דם אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והוצאת דמים. ואמרינן עלה בשלמא מילה וכו' הוצאת דמים דכתיב וכו' אלא טבילה מנול. דכתיב ויקח משה וגו' ויורק על העם. ואין הזאה בלא טבילה. ולא מייית קרא וקדשתם בטבילה. וביבמות (נ"ז ע"ב) שאלו ג"כ טבילה מנא ליה. אילומא מדרכתיב לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכנסו שמולות וזהו במקום שאין טעין כיבוס בגדים וכו' ודילמא נקיות בעלמא אלא מהבא ויקח משה וגו' וגמירי דאין הזאה בלא טבילה. ופי' וקדשתם וגו' כמו שתרנגו המתרגמים ותזמינן יומא דין ומחר ויחזורון לבושיהון. וכבר תארתי בזה במ"ע במכילתא מט' דבחדש פ"ג (ס"ד ע"א) אות י"א עיי"ש. אמנם חזק מזה כל ענין הפרק הוא כנגד ההלכה שבגמרא. שזוה ששנה שם בא בחיור וכו' אף בזה יש בו מקרא ואין בו מושג. אמרתו לי בני רחיצת ידים מן התורה (וקטיעה רישא שחסי מיה ששאל זה האיש). אמר לי רבי לא נאמרה לנו מזה סיני. אמרתו לי בני דברים הרבה יש לנו וחמורין הן ולא צרך הכתוב לאמרן וכו'. ועי' מייית הא דוקדשתם בטבילה. ואח"כ כתב. ולמדנו רחיצת ידים מן התורה ממשא הארץ ובגני שנ' וירבד וגו' ועישת ביור וגו' והוצו ממנו וגו'. אבל בישראל מהו ואמר והתקדשתם והיייתם קדושים. מכן היה ר"ג אוכל חולין בטהרה. אמרו לא לכהנים בלבד ניתנה קדושה וכו'. ובאמת הלכה רווחת בישראל שאינה מן התורה אלא שלמה תיקנה ולקדשים בטבילת ידים. ולשאר דברים בנטילת ידים. ולא שמענו שתהיה נטילת ידים מן התורה רק ל' אליעזר בן ערך שאמר חולין ק"ו ע"א) וכל אשר יגע בו הזב א"ר אלעזר בן ערך כמאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה. ואמר רבא שם. מנצו לשמוע דברי ר"א בן ערך. ופרשי' רבא אמר דאורייתא היא וכו'. והא דגרסינן בברכות סוף פרק דאלו דברים. דא"ר אמר רב ואמרי לה במתינתא תנא וקדשתם אלו מיס ראשונים. והיייתם קדושים אלו מיס אחרונים. כי קדוש זה שמו. ואני ה' אליהם זו ברכת. והוא שאינה אלא אסמכתא. דמים אחרונים שמים עדים הם על כך. אלא ודאי ברייתא עתיקתא כאן שנדחת מזהלכה שבגמרא. ויש להעיר על הלשון רחיצת ידים. שהיא ע"ש לשון המקרא והמשנה. והא שמסיים שכל המכעט בנטילת ידים וכו'. בלי ספק שהוא הוספה מגליון:

יבוא ויעלה. ועליו הוא אומר ויעש הרע וגו' רק לא כמלכי ישראל וגו' עליו עלה וגו' ושמש קולר מצאורו וחלאו בצואר הרבים. מיכן אמרו כל העושה מצוה ואינו נמרה ה' מתחייב בנפשו וכו'. ולדעתי כל הסגנון של ברייתא זו מוכיח שהיא היא היתה המקור לדבריו רב: **בסנהדרין** (י"ט ע"ב). לכן בה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. וכי היכן מצינו ביעקב שפדא לאברהם. אמר רב יהודה [אמר רב]. (כ"ה בדרקונין סופרים) שפדא מצער גידול בנים. והיינו דכתיב לא עתה יבוש יעקב וגו' לא עתה יבוש יעקב מאביו. ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו. ועיי' ברש"י ותו'. וכב"ר פס"ג אמר ר' שמואל ב"ר יצחק מהאי קרא דאברהם לא ניצול מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב וכו'. ובויקרא רבה פל"ו אמרוה ר' ברמיה ור' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן (ויראה דכצ"ל בכ"ר רשב"ג). ומקור הרעיון הוה היא לפנינו באלהיו וזמא פ"ב (צד קצ"ד). עם הארץ שהיקרא והישנה את בנו תורה בנו מצילו מדינה של ניהינן שני' לכן וגו' ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו. דהיינו אברהם. ורב ביאר הדבר והרחיבו. וכמו שפרשתי דבריו במ"ע שם אות ט'. ועכ"פ מאמר קדום הוא דברא מוכה אבא:

ר' אלעזר.

בתנחומא ס"פ תולדות (הוצאת מהורש"ב). א"ר אלעזר שלש דמעות הוריד עשו אחת מימינו ואחת משמאלו ואחת נסתלקה בתוך עינו. אמר הקב"ה הרי הרשע (היה) [הוה] בזכה על חייו מה אני מחזיר ריקם מיד אמר לאביו שיברכנו. וזשה האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש. א"ר אבין בשם ר' אחא אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע ומה עשו הרשע על שהוריד שתי דמעות נתמלא[ת] עליו רחמים מיד. אנו תדירה ביום ובלילה עאכ"ו וכו'. ושם בפ' קדושים. בוא וראה כבוד אב ואם כמה חביבה וכו' מנין מעשו הרשע ע"י שכיבד את אביו וכו'. ר"א אומר שלש דמעות וכו' והשלישית נקשרה בעינו ולא ירדה. אמת! בשעה שבירך יצחק את יעקב וכו'. ומה אם רשע זה על שכיבד את אביו וכו'. ובמדרש תהלים מזמור פ' האכלתם לחם דמעה וגו' ר' אלעזר אומר ג' דמעות וכו' והשלישית היתה קשורה בעינו וכו'. ר' אבין אומר ואית דאמרי משמיה דרבי שמלאי. אמרה כני לפני הקב"ה רבש"ע בזכות ג' דמעות שהוריד השלטתי מסוף העולם ועד סופו ונתת לו שלוח בניהו כשתבוא לראות עלבוננו ובשנשפוך נפשנו עאכ"ו. והנה לפנינו פ"ג (צד ס"ה). ובשכר שתי דמעות שהוריד עשו נתנו לו את הר שעייר שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם. ובשכר שנטל את כליו והלך לו מפני יעקב נתנו לו מאה מדינות. ונכפלת הרישא בפכ"ד (צד קצ"ה) ובאלהיו וזמא פ"ב (צד קע"ד). והוא המאמר העיקרי והקדום והדרשנים הרחיבוהו וחלו בו דרשותיהם. אולם הסיפא ובשכר שנטל את כליו וכו' לא נודע לי לה דוגמא. ובאלהיו וזמא מסיים ואף בני שעיר שקיבלו את בני כסבר פנים יפות נתנו להן שכרן וכו'. ואף לזו לא נודע לי דוגמא:

בסנהדרין (צ"ב ע"א). וא"ר אלעזר כל שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם שני' אין שריר לאכלו על כן לא יחיל טובו. אין שריר אלא ת"ח שנאמר ובשרידים אשר ה' קורא. וא"ר אלעזר כל שאינו משייר פת על שולחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם שני' אין שריר לאכלו וגו'. ולפנינו פ"ח (צד צ"א). מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ שכל ת"ח שאוכל משלו ונהנה מינינו ואינו נהנה משל צבור כלום. הרי הוא בכלל אשרי. וכל שלחן שאין ת"ח נהנה ממנו אינו מבורך שני' אין שריר לאכלו וגו'. ואין שרירים אלא ת"ח שני' ובשרידים אשר ה' קורא. והדברים מראים שוהו עיקרו של מאמר ר"א:

במכות (ו' ע"ב). אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא. ואמרי לה א"ר הונא א"ר אלעזר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. מן התורה וכו'. מן הנביאים וכו'. מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ וגו'. ובשבת (ק"ד ע"א). דאמר ריש לקיש מ"ד אם ללצים וגו' בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו. ולפנינו באלהיו וזמא פ"ג (צד קע"ו). וכאן זה צד. יעשה אדם עצמו צדיק לדבר אמת. מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך הצדיקים ומדבר אמת. עושה אדם עצמו חסיד וכו'. ואם עושה אדם את עצמו רשע ולשקר. מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך הרשעים ומבכש ומשקר. עושה אדם עצמו מידה בינונית וכו' שני' אני ה' חוקר לב בוחן כליות לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו. ועל ידי דוד הוא אומר עם חסיד תתחסד וגו' ועם עקש תתפתל. ואם שכולם פונים אל נקודה אחת שונים הם זה מזה ולא הועתקו זה מזה:

שאר אמוראים.

בבא בתרא (ח' ע"א). גם כי יתנו בנוים עתה אקבצם וגו'. אמר עולא פסוק זה בלשון ארמית נאמר, אי תנו כולתו עתה אקבצם. ואם מעט מהם יחלו ממשא מלך ושרים. עיי'ש ברשי' ולפנינו פ"ה (צד כ"ב). אדם שעבר עבירות וכו' וחזר ועשה תשובה וקרא תורה נביאים וכתובים ושנה מדרש הלכות ואגדות ושמש חכמים. אפי' נזרו עליו מאה גזירות הקב"ה מעבירן הימנו שנאמר גם כי יתנו בנוים וגו' אל תאמר כן אלא הוי אומר גם כי ישנו בנוים. והנה דרשו במדת אל תקרי. ולא עפי' לשון ארמית:

בסנהדרין (צ"ב ע"ב). בענין מתים שהחיה יחזקאל. ר' יצחק נפחא אמר אלו בני אדם שחיפו את ההיכל כולו שקצים ורמשים. שני ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקין וכל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר סביב וגו'. וכתבי' התם והעבירני עליהם סביב סביב. ועיי'ש ברשי' פ"ה (צד כ"ד). והעבירני עליהם סביב סביב וגו' ולהלן הוא אומר ואבוא ואראה והנה כל תבנית וגו'. כאן נאמר סביב סביב ולהלן נאמר סביב סביב. מה סביב סביב האמור להלן משוקין בעי'. אף סביב סביב האמור כאן משוקין בעי'. וזה שלא כפי'רשי' אלא גז'ש נמר. אולם לא נאמר לפנינו שהיו אותן בנא שחיפו את ההיכל וכו'. וכשנלו מאי' מתו כולם באותה הבקעה. אלא ר"י נפחא הוסיף מעצמו כן. שבאן לא נאמר אלא שעובדי עבודה זרה היו. והנה יתכן דשמע ר"י נפחא הא דלפנינו. אבל ודאי לא הועתק לפנינו מהתם:

שם (ק"ו ע"ב). וא"ר יצחק מ"ד גם אל יתצק לנצח. אמר הקב"ה ית' רואג לעלמא דאתי. אמר לפנינו גם אל יתצק לנצח (ליתא הכי בכת' דקרוקי סופרים עיי'ש). לימרו שמעתא כי מדרשא משמיה. אמר לפנינו יתחק יוסף מאהל. ליתוי ליה בין רבנן. ושרשך מארץ חיים סלה. ולפנינו פ"ה (צד ק"ו). גם אל יתצק לנצח. בין בעיהו בין בעיהו. יתחק יוסף מאהל. זה בית המדרש. אמרו חכמים בין לעולם הזה בין לעוה"ב ובין לימות המשיח אף שיחתו לא תיזכר בב"המדר. ושרשך מארץ חיים סלה. זה העוה"ב שצדיקים חיים וקיימים בו לעולם ולעולמי עולמים. והסגנון מוכיח שהוא מאמר קרום בענין רואג וסדר אליהו נשתמש בו. ומאמרו של ר' יצחק הוא מאוחר אבל אין להכריע מאיזה מקור לקחו:

ביבמות (ס"ד ע"א). א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים. מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. וענין (ס' ע"ב) לר' אבי' שעמור דשאים על פתח קרקע עד שבא אדח"ר ובקש עליהם רחמים וכו' ללמדך שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. והיא לפנינו פ"ה (צד צ"ט) כתשובת אליהו על הנעצרים מהיות להם בנים. אמרתי לו בני מפני שהקב"ה אוהבן אהבה גמורה ושמה בהן ומצרפן כדי שירבו רחמים לפניו וכו'. תדע לך שכן צא למד מאביו אברהם וכו'. מרבקה וכו'. מרחל וכו'. מתהל וכו'. אלא תפוס מידה ראשונה שאמרתי לך מתחלה. מפני שהקב"ה אוהבן וכו' כדי שירבו רחמים לפניו. וסגנון המאמר מלמד שהוא מקור הדעת הנו:

בפכ"ד (צד קכ"ה). ורעו של עשו הרשע וכו' כיון שמת יצחק ביטלו את המילה מבשרם. שנאמר בית נאים יסח' ה' ויצב גבול אלמנה. בית נאים יסח' ה' זה ביתו של עשו. ויצב גבול אלמנה. זה ביתו של עובדיה. ובסנהדרין (ל"ט ע"ב). א"ר יצחק מפני מה זכה עובדיהו לגביאות מפני שהביא מאה נביאים (עיי'ש רש"י) וכו' חזון עובדיה וגו' מאי שנא עובדיה לארור. א"ר יצחק אמר הקב"ה יבא עובדיה הדר בין שני רשעים וכו'. אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר"מ משום ר"מ עובדיה גר אדומי היה וכו'. ויראה שמסורת קדומה היתה שאותה אלמנה אשת עובדיה מכית אחאב היתה. והוא הוא עובדיה הנביא:

בפ"ל (צד קמ"ט). כי שם שאלוני שובנו וגו'. מלמד וכו' ואמרו שירו לנו משר ציון. אמרו להן שוטי' עולם אילו שרנו לא גלינו מארצנו. משלו משל לה'ד. לבת מלך שנשאת לבן מלך. אמר לה מזוגי לי את הכוס אם לאו הריני מנרשיך. לא מזוגי לי וגרשה. לסוף שגרשה הלכה ונשאת למוכי שחקן אחר. אמר לה מזוגי לי את הכוס. אמרה לו שוטה שבעולם. אני כל עצמי לא נתגרשתי אלא שלא מזוגי את הכוס. אתה שאינך אלא כאחד מעבדי עבדי אתה אומר לי מזוגי לי את הכוס. כך ישראל וכו'. ומשל זה נמצא בפסיקתא רבתי פכ"ה (צד קל"ו ע"א). לר' יצחק בן טבלאי. אמרו שם. כי שם שאלוני שובנו וגו'. באותה שעה אמרו להם אוי"ה עמדו ושוררו לפני ע"ז כדרך שהייתם משוררים בבית המקדש. אמרו להם אילו אמרנו שירה במקומי לא גלינו מארצנו ועבשו היואך נאמר שירה לפני ע"ז. היה ר' יצחק בן טבלאי אימר משלו משל לה'ד למלך ב"ד שנשא בת מלכים אל עמדי והשקני כוס אחד וכו'. והנה שינו שם

הסגנון שיאמרו שירה לפני עיניו, גם סגנון המשל שם משונה קצת, וכל חיד יטעם שעקרו לפנינו. וירי בן טבלאי נשתמש בו. (עיי' בסה"ד ערך ר"י בן טבלאי מי הוא):

בירושלמי סוף ברכות אמקרא אל תבזו כי זקנה אמי. אמר רבי ועירא אם נזדקנה אומתך עמוד וגדרה בשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים. הה"ד ועלה האיש ההוא מעירו וגו'. ומקור אלו הדברים הם לפנינו בפ"ה (צד פ"ה) באריכות יתירה מה שהיה עושה אלקנה בכל שנה ושנה להדריך את ישראל לפעמי רגלים. ובלי ספק שזה היה מקורו של ר' ועירא:

בסנהדרין (ע"א ע"א). אמקרא כי טובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה. א"ר וירא כל הישן בבי"המר תורתו נעשית לו קרעים קרעים שני וקרעים תלביש נומה. לפנינו בפ"ה (צד ס"ד). יהא אדם שואל ומשיב בישיבתו בבי"המר כדי שחברתו חבמתו כידו. וכדי שלא יבא לירי תנומה שני וקרעים תלביש נומה. לפי שאין לך מידה קשה בעולם אלא המתנמנם בבית הכנסת ובבי"המר. ולא זו בלבד אלא מתוך שהוא אוכל ושותה יבא לירי תנומה וכו'. ואם אין הברע שהוא המקור לדברי ר' וירא. עכ"פ לא יחשוב שום קורא שהועתק לפנינו מהנמרא:

שם (ק' ע"א). מאי ועלהו לתרופה. ר' יצחק בר אבדרימי ורב חסדא. ח"א אמר להתיר פה של מעלה. וח"א להתיר פה של מטה. איתמר נמי חזקיה אמר להתיר פה אלמין. בר קפרא אמר להתיר פה עקרות. ר' יוחנן אמר לתרופה ממש. מאי לתרופה ר' שמואל בר נחמני אמר לתואר פנים של בעלי הפה. והוא במנחות (צ"ח ע"א) בשני קצת. ועכ"פ כולו סברי דלתרופה נזטרקין הוא להתיר פה. ואיפליג באיזה פה. ואמנם המקור הוא לפנינו פ"ח (צד צ"ט). אילו ואילו רפואה הן לישראל וכו'. ואומר והיה פרו למאכל ועליהו לתרופה. להתיר להן את הפה. ואיפליג באיזה פה קאמר:

בפ"ה (צד כ"ה). וכך הוא מפורש בקבלה על ידי עבדיך הנביאים כי אני ה' לא שנית ואתם בני יעקב לא כליתם. אמר הקב"ה מעולם לא הכיית אותה ושנית לה. לכן הוא אומר אני ה' לא שנית. והוא בתנחומא פ' נביים לר' חנינא בר פפא. ושם מסיים אבל אתם בני יעקב לא כליתם שני חצי אכלה בם. חצי כלין והם אינן כלין. וכך אמרה בני וכו' מלה"ד לנביר שהעמיד את הקורה וכו' חצי כלין והקורה במקומה עומדת וכו'. ובסוטה (ט' ע"א) מיתי דאיר חיננא אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה וכו'. אמימר מתי להא דר' חנינא בר פפא ארס. מאי דכתיב כי אני ה' לא שנית וגו' לא הכיית אותה ושנית לה ואתם בני יעקב לא כליתם. היינו דכתיב חצי אכלה בם חצי כלין והם אינן כלין. והענין מוכיח מתוכו שעיקרו לפנינו. והרחיבוהו בנמרא ואח"כ הרחיבוהו יותר בתנחומא:

שם בפ"ה (צד כ"ה). ובמה ירק אותם בכסף וזהב וכו'. להודיע לכל באי עולם שעשיר גדול היה אברהם. כדי שלא יהא הבריות אומרים לא יצא וכו' אלא בשביל לקפה את הממון שהיה עליהם. ובנדרים (ל"ב ע"א) איתאמר בשם שמואל שהוריקין בזהב. ופ"ה הר"ן והרא"ש כדי שילכו עמו בנפש הפצה. ובכ"ד פמ"ג איר שמעון בן לקיש באבנים טובות ומרגליות הוריקן. ובעל מ"ב הביא בשם התוספות כדי שלא יפנו אל השלל כ"א אל הצלת נפשות. והענין מוכיח שעיקרו הוא לפנינו. והוא מאמר קדום. ודלא כפ"ה המפורשים:

בפ"ה (צד מ"ו). ולמדו ממני חכמים ארבעה דברים. שלא יעמיד אדם בבקעה להתפלל בדרך שאו"ה עושים. ולא יעמוד ברכים ויתפלל מפני דעת הבריות. לא יעמוד אדם בין הנשים ויתפלל מפני דעת נשים. ויקדש אדם את מחנהו ד' אמות לצפון וכו' ד' אמות למערב. ואם היוו בתוך הבית נקדש כילוי אפי" מאה אמה. וברייאת זו בצורתה לא נמצאת בנמרא. אולם נמצא לרב כהנא (ברכות ל"ד ע"ב) שאמר חציף עלי מאן דמצלי בבקתא. ופרשי' בבקעה שישויה במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבן נשבר. והת' הקשו מן ויצא יצחק לשוב בשורה. וכתבו א"ל בקדא דרבא מירי בבקעה במקום שרגילין שם בני ארם לעבור והולכי דרכים. והנה רש"י חתר לבאר אמאי קרי ליה חציף. מה שלא יתבאר עפ"י התו'. ועכ"פ לפנינו נאסר משום חוקות הגוי'. וקושיית התו' ליתא שהרי מציבה חבוכה היתה בימי האבות ונאסרה משום חוקות הגוים. והא דלא יעמיד ברכים וכו'. נמצא לו דוגמא (שם ג' ע"א) שהשיב ר' יוסי לאליהו כשאמר לו היה לך להתפלל בדרך. וא"ל מתירא הייתי שמא יפסיקני עובדי דרכים. אולם לפנינו נראה שהטעם שיהא נשרד להסתכל על הבריות. ובדלהלן מפני דעת נשים. ובענין נשים לא מצינו אלא לענין שוק ושער וקול גילוי טעם מה שררכי להיות מבושה שהוא עורה לקרות קיש כנגדן (שם כ"ד ע"א). אלא סיפא דההוא בירויא לענין קדושת המקום נמצא לו דוגמא אף שהוא בסגנון אחר (שם כ"ה ע"ב). יעכ"פ לא הועתקו אל הדברים מהנמרות:

פ"א (צד נ"ו), לפי שכל ישראל ערבין זה לזה, למה הן דומין, לספינה שנקרעה בה בית אחד, אין אומרים נקרע בית אחד בספינה אלא נקרעה כל הספינה כולה, שני' הלא עכן בן ורח מעל מעל וגוי', המאמר כל ישראל ערבין וכו' הוא בסנהדרין (כ"ז ע"ב) ובשבעות (ל"ט ע"א), והוא נלמד שם ממקרא וכשלו איש באחיו, ודרשו איש בעון אחיו, ופירשו התם דהיינו שיש בידם למחות ולא מיהו, וכמו שאמרנו בשבת (נ"ד ע"ב) דכל שאפשר לו למחות ואינו מוחה נתפס על אותו עון, ולפ"ו פירוש ערבים זה בזה, שהם נתפסים איש בעון אחיו כשיש בידם למחות, אמנם פ"י יש בידו למחות הוא מכואר בשבת שם, כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מוחה נתפס על אנשי ביתו, כאנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו, ופירש"י בכל ישראל, כגון מלך ונשיא שאפשר לו למחות שיראין מפניו ומקיימין דבריו, ואמרו שם, איך פפא והני דבי ריש גלותא נתפסו על כולי עלמא, כי הא דאמר ר' חנינא מ"ד ה' במשפט יבא עם זקני עמנו ושריו, אם שרים חטאו וזקנים חטאו (רש"י וקנים סנהדרין), אלא אימא על זקנים שלא מיהו בשרים, וכפרו שם, רב יהודה היה יתום קמיה דשמואל והוא איתתא קא צווחת קמיה ולא היה משנת בה, א"ל לא סבר ליה מר, אישם אונו מועקת דל וגוי, א"ל שינא רישך בקרירי רישך דרישך בחמימי, הא יתיב מר עוקבא אב בית דין דכתיב בית דוד כה אמר ה' וגוי, האימנס שוה שאמרנו לפנינו לפי שכל ישראל ערבין זה לזה הובא על מה שקדם לזה בענין מ"ב אלף מאפרים שנהרגו במריבה עם יפתח, שאמרנו שם, ומי הרג את כל אלה, אמור לא הרג אותן אלא פינחס בן אלעזר שהיה ספק בידו למחות ואינו מוחה, להפרי לו נדרו ליפתח ולא התיר לו, ולא פנחס כלכד אלא כל מי שהוא ספק בידו למחות ואינו מוחה, להתחייב כל ישראל למוטב ואינו מחזיר, את הרמיה שנתפסין ל"שיחא אינן נשפין אלא על ידי שני יאחא בן ארם צופה וגוי' באמרו לרשע וגוי' ואת כי הוהרת רשע וגוי', לפי שכל ישראל וכו', והנה אמרם שהיה ספק בידו למחות וכו', מבואר לפני זה שאמר שם, לא מוחה בבני אפרים ולא התיר לו את נדרו ליפתח וכו', ונחשב לו כאילו הוא סבב את כל הדבר, ושמא יאמר מאי איכפת לי, על זה אמרו, לפי שכל ישראל ערבין זה לזה ואי אפשר לומר מאי איכפת לי, ואין זה ערכות שיתפס בעונם, אלא הוא ערכות בכל המאורעות שהיה יכול לשלקם ולא לשלקם שנהשבו לו כאילו הוא עשאם, ואינו יכול להתנצל במאי איכפת לי, וע"ז המשל להודי לספינה וכו' הרחיבו עוד הענין, שכל ישראל ערבין זה לזה במחולט יכמו שהביאו ראיה ממקרא הלא עכן בן ורח מעל וגוי', וכו' היו ישראל יכולין למחות בעקן, הלא מה שעשה בכתר עשה, ולא ידע איש מזה, ובאמת בבביתא בסנהדרין (מ"ג ע"ב) דפליגי תנאי ר' יהודה ור' נחמיה כ"פ המקרא הנסתרות לה' אלהינו וגוי', מבואר שם דלר"י נענשין זה על זה אפי' בנסתרות, ובלשון רש"י שם, שעברו את הירדן, ושמעו וקבלו עליהם ברכות וקללות בהר נריוס ובהר עיבל ונעשו ערבים זה בזה כדאמרין במס' סוטה, מיד נענשו זה על זה ואפי' לא ידע זה בעבירות שביר הכירו, ובימי עכן כבר עברו את הירדן, ולפ"ו אין הדבר תלוי באם יש בידו למחות, וכך תני רשב"י ב"קרא רבה (פ"ד), משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה (ש"א א' מהם מקדח והתחיל קודת התחיל, אמרו לו חביריו מה אתה יושב ועושה, אמר להם מה איכפת לכם לא תחתני אני קודת, אמרו לו שהמים עולים ומציפין עלינו את הספינה, כך אמר איוב ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי, אמרו לו חביריו כי יוסף על חטאתו פשע בינינו יספיק, אתה מספיק בינינו את עונותיך, והנה בעל סדר אליהו הוא מסכים עם שטת התנאים, וחילק על שיטת האמוראים, אי בלשון אחרת, ידע דעת התנאים אבל לא ידע דעת האמוראים: בירושלמי דמ"ט פ"ה היה, ר' הונא בר אבא בשם ר' אלכסנדרא כוז וראה כמה גדול כוחן של עושי מצות שכל השקפה שבתורה ארוכה וזה בלשון ברכה (כל' השקפה הוירדיו מעשר), ולפנינו פ"ה (צד צ"ה), כל זמן שישראל עושין רצון אביהן שבשמים הוא בעצמו נפנה עליהן לברכה שני' אמת מארץ תצמח וצדק משמים יתקף, אין השקפה אלא ברכה שני' השקפה ממעין קדשך וגוי', וס"ל דסתם השקפה היא למויבה, וברש"י עה"ת כ"פ י"רא, וישק"י ע"פ סדום, כל השקפה שבמקרא לרעה ח"ין מהשקפה ממעין קדשך וכו'!

לפנינו שם. וכל זמן שאין ישראל עושין רצון אביהם שבשמים הוא בעצמו נפנה עליהן לקללה, שני' וצבא תתן על התמיד, אין תמיד אלא ישראל, בפשע זה פשעה של תורה, ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה, הא אם השלכת דברי תורה ארצה מיד עשתה והצליחה מלכות הרשעה, וכיוצא בזה בירושלמי דר"ה פ"ג ה"ח, שמואל אמר וצבא תתן על התמיד בפשע, בפשעה של תורה, ותשלך אמת ארצה, אימתי שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות הרשעה הזאת נזרת ומצליחה, מה טעמא והשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה, ואין

אמת אלא תורה המדיא אמת קנה וגו'. ואין סגנון המאמרים דומים. דשמואל לא דריש אין תמיד אלא ישראל. ולפינו לא הוצרך לדרוש ואין אמת אלא תורה:

בב"ב (פ"ח ע"ב), ברכין כ"ב מאם בחוקותי עד קוממיות. וקללן בח' מואם בחוקותי תמאסו עד ואת חוקותי נעלה נפשם (מו"ו עד מ"ם) ואילו משה רבינו ברכין בח' וקללן בב"ב וכו'. ולפינו בפ"ח (צד צ"ו) באותו סגנון. בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ד. כשברך הקב"ה את ישראל בירכן מאל"ף עד תי"ו מאם בחוקותי עד קוממיות. וכשקללם מו"ו עד מ"ם מואם לא תשמעו ועד נעלה נפשם. והנה הסגנון דומה אלא שלפינו הוא יותר מביאר. וחזונו מוכיח עליו שהועתק מהגמרא. אולם אם תדקדק בו תקשה לך בו. בדרך שמקשין בגמרא. הא נפא קשיא. דקאמר שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ד. מא מרת ב"ד. כשלמא בדרי' לוי' שפיר. דקאמר ואילו משה רבינו ברכין וכו' אבל לפינו מא' מדת ב"ד איכא. ואם תעמוד על סידורו עם מה שלפינו ואם מה שלאחריו תמצא שאין למאמר הזה שום המשך ושייכות. שלפינו מסיים במאמר בפשע זה פשעה של תורה וכו' מיד עשתה והצליחה מלכות הרשעה. ולאחריו דרש. כיוצא בדבר אתה אומר וכל ישראל עברו את חירתך וגו' מתיל את תורתך מלמד שעברו עליה מאל"ף ועד תי"ו בוא וראה כמה גדול פשעה של תורה וכו'. והנה הדרוש כיוצא בדבר אתה אימר וכו' אין לו שום המשך ושייכות עם הדרוש שלא כמדת הקב"ה וכו'. אולם הוא המשך על שלפינו בפשע זה פשעה של תורה וכו'. הא למדת שכל המאמר בוא וראה שלא כמדת הקב"ה וכו' אינו אלא הוספה מגליון לפי שנאמר כאן מלמד שעברו עליה מאל"ף ועד תי"ו. כתב לו איזה מעתיק בגליון מאמרו של ר' לוי מפני הרמזין בירכן מאל"ף ועד תי"ו. לפרשו יפה. וסוף המאמר ואילו משה רבינו ברכין וכו' קיטע (ואולי כתב וכו') ונשמט לפינו. ואח"כ נתוסף בפנים הספר מהגליון. ועכ"פ אינו אלא הוספה:

בפ"ח (צד ק"ז). בא הכתוב ללמדך שכל העושה מחלוקת על תלמידיו חכמים כאילו עושה על מי שאמר והיה העולם שני' היא דתן ואבירם וגו' אשר הצו וגו'. בסנהדרין (ק"י ע"א) כל החולק עם רבו כחולק על השיכנה שני' בהצותם על ה'. ואין ענין המאמרים וסגנון דומים זה לזה ולא הועתקו זה מזה:

בר"ה (י"ח ע"א). ויהי כעשרת הימים וינף ה' את נבל. עשרת ימים מא' עבדתייהו. אריי' אמר רב כנגד עשר לנימות שנתן נבל לעבדיו דוד. רב נהמן אמר רבה בר אביו. אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ. רש"י שהמתין לו הקב"ה שישבו ולא שב. ולפינו פ"ח (צד ק"ט). צא למד מנבל הכרמלי שבאו אותן עשרה תלמידים וראו כל אותן אכילה ושתיה ולא נהנו ממנו. היו אימרים לא ביקש זה אלא להורגן. ברוך המקום וכו'. מתיל ויהי כעשרת הימים. אלו עשרת ימים שבין ר"ה ליוה"כ שנתן להם הקב"ה לעשות תשובה ולמחול להן על כל עונותיהן. כך נתנו לו לנבל לעשות תשובה ולא עשה לכך נאמר ויהי כעשרת הימים. והנה אדר"י אמר רב ודאי דפליג. שהרי אמר שלא נהנו ממנו כלום שהיו אומרים שאינו מבקש אלא להורגן. ויפה כוונתו. כמו שמסיים ברוך המקום וכו' שבשם שביקש נבל מיתתן של תלמידיו חכמים וכו'. אבל בפירושו במקרא ויהי כעשרת הימים הוא מסכים עם הא דר"נ אמר רבה בר אביו. אמנם ידענו מגמרא דב"מ (ק"ד ע"א) ודמגילה (ט"ו ע"ב) דרבה בר אביו הוה רגיל להודמן עם אליהו. וע"כ נראים הדברים שלפינו הוא עיקר המאמר. ורבה בר אביו עפ"י דברי אליהו פירשו:

פ"ב (צד ק"ג). מיכן אמרו ת"ח שיש לך בתוך ביתך וכו' לעולם ברכה נכנסת לו במעשה ידיו. שכן מצינו ביוסף שנכנס בבית פוטיפר. מה נאמר בו. ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וגו'. מיכן אמרו ד' תביעות הן. תכף לסמיכה שחיטה. תכף לנאולה תפלה. תכף לנשי' ברכה. תכף לת"ח ברכה נכנסת לו במעשה ידיו. והנה לקמן פכ"ד (צד קכ"ה) שנה. ה"א יקרא אחאב אל עובדיהו וגו'. מה אמר לו. אמר לו עובדיהו שמא אין מעשיך כשירין כמעשה החסידים. שכן ביעקב לא נתברך ביחו של לבן אלא בשבילו. שני' נחשתי ויברכני ה'. בגללך. ואמר ויברך ה' אותך לרגלי. יוסף אמר רבנן ביתו של פוטיפר אלא בשבילו שני' ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף וגו'. והנה המאמר דתביעות הוא בהרבה מקומות כמו שרמזתי במ"ע אות ו'. אמנם בכל המקומות הנוסחא ג' תביעות הן. אלא בברכות (מ"ב ע"א) נרמזין לה הכי. אלא כי הא דא"ר חי"א בר אשי אמר רב ג' תביעות הן. תכף לסמיכה שחיטה. תכף לנאולה תפלה. תכף לנשי' ברכה. אמר אביי אף אנו נאמר תכף לתלמיד חכמים ברכה שני' ויברכני ה' בגללך. איבעית אימא מהבא ויברך ה' את בית המצרי וגו'. ובירושלמי ריש ברכות בפ"ס וחכ"א

עד חצות. דא"ר ועירא בשם ר' אבא בר ירמיה ג' תכיפות הן וכו' (כנמנמא אלא דנמנמא תכף לנטילת מים אחרונים בהמ"ז. ובירושלמי שם אמרם ראשונים קאי. והיינו תכף לנטי' סעודה וכן בבבלי ברכות (נ"ב ע"ב) ועיי"ש בתו', וכבר רמזו על זה בגלגלן הש"ס שם מ"ב). ועכ"פ הוא בפי אמוראים שונים, ונחלקו בפי' תכף לנטי' ברכה ובכתי' דקדוקי סופרים ליתא אמר רב. ונרמז אמר רב אשי אף אנו נאמר תכף לתלמיד חכם ברכה כמעשה ידיו שני וכו'. ובהנהגות שם מביא נוסחאות א"ר אשי ג' תכיפות. וז"א א"ר זירא בר אשי א"ר אשי. ובהא דאביי מביא נוסחא אחרתא אמר אביי אף אנו נאמר תכף לרית טוב ברכה שני כל הנשמה וכו'. נוסחא אחרתא אמר אביי אף אנן נמי תנינא תיכף לתלמידי חכמים וכו'. ושם מ"ג ע"ב האריך עוד בדבר. ואף שם הביא הנוסחא אמר אביי אף אנן נמי תנינא. ובאמת הסגנון אף אנו נאמר הוא מזור. ועכ"פ המאמר דג' תכיפות הוא מאמר קדום והוא בפי הרבה אמוראים. ואיפלוני בענינו. ונ"ל דעיקר הנוסחא אף אנן נמי תנינא. ומאביי ידענו שהיה סדר אליהו שגור בפיו כמ"ש לעיל וע"כ אמר אף אנן נמי תנינא (ובזה אני מבטל מ"ש במ"ע בהערה דבורכא היא. יעמוד ע"ז המעיין) אמנם יש להעיר שהמאמר קטוע וצ"ל שכן מצינו בעיקב וכו' ואח"כ וכן מצינו ביוסף. וכמו שהוא לקמן פכ"ד. ורואה אני לבאר כאן עיקרן של המאמרים מיכן אמרו וכו'. מהיבא ילפי להו. שהוא נמשך על מה שאמר עד אמצא מקום וגו' מתוך כך וכה לדברים גדולים. ועקרו של דבר בספרי פ' עקב פ' ל"ח. וכן אתה מוצא בכל מקום שהדיוקים הולכים באה ברכה לרגלם יצחק ירד לגרר באה ברכה לגרר שני ויורע יצחק וגו'. ירד יעקב אצל לבן וכו'. ירד יוסף אצל פוטיפר וכו'. ירד יעקב אצל פרעה וכו'. וכן אתה מוצא בארון אלהים שירד לבית עובד ארום הנתי ונתברך בשבילו וכו' והלא דברים ק"ו. והנה לפנינו לא הביא אלא מה שמפורש במקרא וע"כ לא חשיב יצחק בנרר ויעקב אצל פרעה. ובסוף ברכות בכרייתא דת"ר מה שדרשו בבבלי אסנייא. פתח ר"א בנו של ריה"ג וכו' ויברך ה' את עובד ארום וגו'. והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל וכו'. המארת ת"ח בתוך ביתו ומאכלו ומשקלו ומנהגו מנכסיו עאכ"ז. ומכל זה ראינו דלאו מעצמו אמרו אביי. ונוסחא אף נמי תנינא עיקר. שהרי הדבר שנו בכרייתות:

פכ"א (צד קט"ז). מה טובו אוהליך יעקב. וכי מה טיבן של נחלים אצל בתי מדרשות. אלא מה נחלים יורדין בני אדם לתוכן כשהן טמאין וטובלין ועולין מתוכן כשהן טהורין כך בתי מדרשות בנאי נכנסין לתוכן כשהן מלאין עונות ויוצאין מתוכן כשהן טהורין לכך נאמר מה טובו וגו' כנחלים נטיו. ואח"כ דורש בגנות עלי נהר אלו מלמדי תינוקות וכו'. ד"א אילו חכמים ונבונים וכו'. כאהלים נטע ה'. אלו בתי מדרשות. ד"א אל תקרי כאהלים אלא כאהלים וכו'. ובברכות (ט"ז ע"א) ואמר ר' חמא ברבי חנינא למה נסמכו אהלים לנחלים דכתיב כנחלים נטיו בגנות עלי נהר כאהלים נטע ה'. לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים מעלים את האדם מקד חובה לכך זכות. והנה האי דכתיב כנחלים וגו'. איתוסף בגמרא עיי' ברש"י ותו' ובהנהגות דקדוקי סופרים. וא"כ היה יכול לפרש דאמקרא דמה טובו אוהליך קאי כמו שפי' התו' שם וכמו שהיא לפנינו. אלא דא"כ היה צ"ל למה נסמכו נחלים לאהלים. שאין האי' הנסמך כך אם הב' הוא נסמך לא'. אמנם אף שבעיקר הרעיון המאמרים דומים הם רחוקים זה מזה כסגנונם ואין שום ראייה מהם שהועתקו זה מזה:

פכ"ג (צד קכ"א). והלב יורע אם לעקל אם לעקלקלות. המליצה הו' נמצאת לריש לקיש בסנהדרין (ב"י ע"א). ובירושלמי דשביעית (פ"ד ה"א) מוכח שהיא מר' עקיבא. ואף שכפי' שניהם מלת לעקל היא כפשוטו לעקל בית הכר. אבל כבר השתמשו בה למליצה סתמית בדברים שרק הלב יורע אם הם מכוננים לטובה או לרעה בירושלמי שם ובתוספתא דשביעית פינ':

פכ"ג (צד קכ"ג ד'). ראה בעיניך ובאונך שמע דורו של משה לא כשרין הן ותורה היתה בהן וכו' שהרי תורה ונביאים היו עמהן וכו'. וענין זה שהיו להם במצרים תורה ונביאים הוא לר' חמא בר חנינא ביומא (כ"ח ע"ב). מימיהם של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם. היו במצרים ישיבה עמה שני לך ואספת את זקני ישראל וכו'. ושם אמר אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה וכן יצחק ויעקב עיי"ש. ועכ"פ מסגנון הדברים מוכח שהדברים לא הועתקו משם:

פכ"ו (צד קל"א). אין הלב אלא שבת שני' והבינו וגו'. ד"א וכו' מיכן לבדיקת סבין ולהפרשת ניד הנשה. ד"א וכו' מלמד שאמר לו יוסף לטבח פרע בית שחיתא והפרש ניד הנשה לפניך. בחולין (צ"א ע"א) וא"ר יוסי בר' חנינא מ"ד וטבוח טבח ויחבן. פרע להן בית השחיטה. והבן טול ניד הנשה בפניהן. אמנם כד דייקת תמצא שאין הברל ענין בין ד"א בתרא לד"א קמא. ואין הברל ביניהם אלא כסגנון לשון. וע"כ הדעת נותנת דהאי ד"א אינו אלא הוספה עפ"י

סגנון לשון הגמרא, ובב"ר (פ"ב) תני סתמא, והבן, ואין והבן אלא שבת המד"א והיה כיום הששי והבינו וגו' והיא אמרה ששמר יוסף את השבת קודם שלא חתן, ועיקרו במכילתא בפתחתא דיהי בשלה, וכן כל מה שדורש לפנינו בענינו של יוסף הוא במכילתא שם:

שם (צד קל"ג), מיכן אמרו עתידין שיניהן של אוכלי ישראל שיהיו מושבין כ"ד אמות יחביא שלשים, סגנון הלשון מראה שהיא ברייתא קדומה, ועי' במ"ע אות כ"ד, ובברכות (נ"ד ע"ב) במאורע דעון מלך הבשן אמרו, והיינו דכתיב שני רשעים שבת וכדרשב"ל דא"ר שמעון בן לקיש מ"ד שני רשעים שבת אל תקרי שבת אלא שרבבת, פרש"י לשון אשתרבובי אישתרבוב ידרו וגדלו למטה, ועי' במגילה (ש"ו ע"ב) וכן אתה מוצא בשני רשעים דכתיב שני רשעים שבת ואר"ל וכו', ולא איתאמרא התם מאן אמר לה עי"ש, ובסוטה (י"ב ע"ב) משמע דמתניתא היא (ועי' במגילה בעוסחאות דקדוקי סופרים, ואולי עיקר הנוסחא רב אמר ואמרי לה במתניתא תנא), והנה לפנינו לא מ"תי קרא דשני רשעים שבת, ויראה דהיא היא דרשב"ל דרשיה, ולפנינו עיקרה של ברייתא, (ואילולא דמסתפינא הייתי אומר דנוסחת ששים בגמרא היא שיבוש יצ"ל שלשים כלפנינו):

פל"א (צד קס"א), כיון שחטאו ישראל בעגל הביא את הכרוב והכניסו תחת השור וכו', בחגיגה (י"ג ע"ב) ואילו שור לא קא חשיב, אמר ר"ל (בפ"י ר' חננאל א"ר שמעון בן לקיש, ואפי' אם הוא ר' לוי בן דורו היה) וחוקאל ביקש עליו דחמים והפכו לכרוב וכו', והנה אפי' שבעל סדר אליהו עפ"י רשב"ל אי ר' לוי אמרו אין ראיה לאחריו יותר מומנו של ר' עקיב, ועכ"פ לא הועתק מהגמרא:

בסדר אליהו זוטא פ"ב (צד קע"ג), ויש אומרים ממקום שניטל עפרו של אדה"ר שם נבנה מזבח שני וייצר וגו' עפר מן האדמה ואומר מזבח אדמה תעשה לו וכו', בירושלמי נזיר (פ"ו ה"ב) א"ר יודן בן פזי מלא תרוד אחר נטל הקב"ה ממקום המזבח וברא בו אדה"ר אמר הלא ויברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה הה"ד וייצר וגו' עפר מן האדמה וכתיב מזבח אדמה וגו' מה אדמה שני להלן מזבח אף כאן מזבח, ובב"ר פ"ד ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל אמרו ממקום כפרתו נברא המד"א מזבח אדמה תעשה לו, אמר הקב"ה הרי אני בורא איתו ממקום כפרתו והלא יעמוד, והנה אלו המאמרים משונים בסגנונם, אולם הסגנון הפשוט הוא לפנינו, ולמד הימנו שכל זמן שביה"מ קיים מזבח שבו הוא כפרה לישראל בכל מקומות מושבותיהם, ובחז"ל חכמים ותלמידי חכמים הם כפרה לישראל בכל מקומות מושבותיהם, לפי שאדה"ר ומזבח חד הוא, והדברים מראין שזה הסגנון הוא הקדום והאמוראי שינו אותו כפי סגנונם:

וביוצא באלו יש להוסיף עוד איזה מאמרים, ורואה אני להעיר כאן על מה שאמרו בירושלמי שבת (פ"א מתני' א') וקידושין (פ"א ה"ז) ר' חזקיה ר' ירמיה ר' חיה בשם ר' יוחנן אם יכול את לשלשל את השמיעה עד משה שלשלה, ואם לאו תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון, ואם בשמיעות ההלכות כך עאכ"ז בהגדות שלא הקפידו התלמידים אלא להזכיר מ"מ מי שמעם ולא מ"מ מי שאמרה האומרה, ועי' אין ראיה מומנו של האומרה שהיא הגדה מאחרת, שאפשר שהיא שלשלה עד מקורה והתלמידים לא הזכירו רק שמה, ואביא ראיה המפגינה איר על ביוצא בדברים אלו, במגילה (י"ד ע"א), אבי מלכה ואבי יסכה, וא"ר יצחק יסכה זו שרה, ולמה נקרא שמה יסכה שסכתה ברוח"ק וכו', ד"א יסכה שהכל סוכין בי"ב, והיא ניב בסנהדרין (ס"ט ע"ב), והנה ענין זה דיוסכה זו שרה כבר נמצא ביוסףון לרומים בקדמוניות, וא"ר יצחק חדש בת דבר, אינו אלא אולי הדרוש למה נקרא שמה יסכה, ומי יודע אם הדרוש זה חדש ולא קדמונו אחרים, אלא שלא נזכר שמה, וראיה להזכיר הוא שהביאו דבר אחר הרי שנודע להם דרשות ע"ז השם, ועפ"י ההגדה העתיקה תרגם יונתן ואבוי דיוסכה היא שרי: **אמנם** סגנון של דבר שהתרו לימר ששרה בת הרן היתה, לפי שהיה כפי בענינים המקרא, וגם אמנה אחתי בת אבי היא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה (בראשית כ' י"ב) ורחק להבינו כמשמעו וכפשוטו שלקח אברהם את אחותי, ע"כ אמרו שבת הרן היתה ולפי שבני בנים הם כבנים קראה בת אבי, וכמו שנאמר הדיעתם את לבן בן נחור (שם כ"ט ה') אף שכן בתיאל ית, וכן פרש"י הרש"ב"ש שם, ועי' רש"י וראב"ע שם, וינתן תרגמו אחתי ברת אחא דאיבא א ברים לא מגניסת אימא, כלל בת אחי מאבי:

תכלית המאמר שלא נזכר שום שם אמורא בסדר אליהו אנפ"י שמוכר שמות זתאים, והדברים שבאו בו והם ניב כפי האמוראים עכ"פ לא הועתקו מפיהם, א"כ לא נסדר אחר חתימת התלמוד, ולא קודם חתימת המשנה שהרי הוא מבואר: